

Мова традиційних і нових українських медіаресурсів у літературно-нормативному і функціонально-стильовому вимірах

ТЕТЯНА А. КОЦЬ*

CITATION: Коць Т. А. Мова традиційних і нових українських медіаресурсів у літературно-нормативному і функціонально-стильовому вимірах, „Stylistyka” XXXIII: 385–404, <https://doi.org/10.25167/Stylistyka35.2025.19>

1. Можливості і виклики цифрової епохи

Епоха цифровізації зумовлює кардинальні зміни не лише матеріального, а й духовного світу суспільства. Швидкість і масштаби поширення різно-рідної інформації, з одного боку – сприяють розвиткові різних сфер життя, а з іншого – провокують переоцінку національних і загальнолюдських цінностей. В. Кштонь справедливо зауважує, що людина завжди була пов’язана з інформацією, яка в сучасному світі стала необхідною умовою

* <https://orcid.org/0000-0001-7818-4936>, Akademia Sztuki i Projektowania w Charkowie, Ukraina, tetyana_kots@ukr.net



людського існування. Інформація – це синонім слова знання, що є основою розв’язання багатьох проблем сучасної цивілізації (Krztoń 2019).

Проте стрімкий технологічний прогрес не лише інтелектуалізує суспільство, а й породжує ризики ірраціонального сприйняття дійсності. Час, коли медіа звинувачували в нав’язуванні визначеної ідеології і впливу на масову свідомість, заступила епоха нових можливостей з відкритим зворотним зв’язком з адресатом. Крім професійної журналістики, простори інтернету забезпечують комунікацію усіх без винятку соціальних і вікових груп, людей із різними переконаннями, суб’єктивними думками і поглядами. На думку А. Скрабач, інтернет, а особливо платформи соціальних медіа, де щодня відбуваються тисячі дискусій, став важелем демократії та рівності для його прихильників, оскільки скасував поточну асиметрію традиційних медіа (за принципом: один говорить, решта слухає). Відтепер кожен користувач інтернету може вільно висловлювати свою думку, розповідати історії, висловлювати свої погляди, брати участь у дебатах тощо (Skrabacz, Lewińska-Krzak 2022: 131).

Можливості цифрових технологій впливають на всі без винятку сфери життя суспільства, розкривають нові можливості доступу до різних джерел інформації, уможливлюють швидку приватну, ділову, наукову комунікацію не лише в межах національної спільноти, а й на географічних просторах усієї планети. Цей процес набуває загрозливих масштабів, особливо, коли порушена проблема стосується не особистого життя окремих суб’єктів, а правових, моральних імперативів, економічних, політичних інструментів суспільного розвитку. На проблеми поширення неперевіреної, часто неправдивої інформації у різних жанрово-стильових різновидах мови засобів масової комунікації (далі – ЗМК) звертають увагу не лише мовознавці, а й психологи, філософи, соціологи. А. Бетлей зазначає, що об’єктивність в умовах цифровізації втрачають навіть наукові тексти внаслідок уведення в них припущень зі сфери наукової фантастики, а їх завданням є достовірний аналіз змін, що визначають розвиток соціуму під впливом однієї домінувальної технології (Betlej 2011). Уведення в книжні, консервативні стилі літературної мови не доведеної наукою інформації провокує зміни в мові опису і розумінні соціальних явищ сучасного світу. Стильова норма стилів і жанрів у цифровому середовищі регулюється вже не так потенційними засадами функціональних стилів, внутрішньомовними процесами літературної мови, як різновекторними

глобалізаційними чинниками. Мова ЗМІ в літературно-нормативному вимірі стає вже не свідченням інтелектуального рівня, грамотності нації, пропагування стандарту, а інструментом передавання у просторі інтернету змістово і формально різнопланової інформації.

Мета цього дослідження – проаналізувати тенденції української мови в ЗМК з погляду динамічної стабільності літературної норми і її функціонально-стильових можливостей. Зміни в мові, на які прямо впливає цифровізація, пов'язані з: 1) лексико-семантичними процесами літературної норми, уможливленими доступом до раніше закритих кодифікаційних праць та їх популяризуванням; перебудовою змістових параметрів текстів з метою впливу на мовну свідомість суспільства; 2) явищем стильового поліморфізму; 3) прагматичними прагненнями до мовної економії у зв'язку із використанням інтерактивних засобів інтернету.

2. Лексико-семантичні процеси: від самоідентифікації до глобалізації

Мова цифрового суспільства початку ХХІ ст. внаслідок швидкості і масштабів поширення інформації є невід'ємним елементом аксіологізації літературної норми, яка майже впродовж ХХ ст. в Україні була імперативом для мовної практики. Демократизація суспільства і засоби її цифрового відображення (від дописів фахівців у соцмережах до удоступнення лексикографічних джерел, граматичних праць) сприяють ознайомленню широкої аудиторії із забутим або ідеологічно вилученим з ужитку фондом українського словника. Пропагування в ЗМІ, вплив яких у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. став визначальним у виборі вектору розвитку мови, повернуло до життя низку застарілої (*мапа, потяг, світлина, слухавка*), рідко-живаної (*добродійник, зневажник, спільнота*) лексики, стало інструментом стилістичної нейтралізації історизмів, книжних одиниць (*благодичинець, репрезентація*). Усі ці одиниці мали відповідні позначки у «Словнику української мови: в 11-ти томах» (Білодід 1970–1980). Розширення українського словника пов'язане з формуванням мовної свідомості українців. Серед наявних у мові синонімів модно стало обирати українське слово, що зумовлено передусім протидією тоталітарним імперативам. Мовна практика ЗМК популяризувала власні словотвірні моделі, пор. *збиральник* замість *колекціонер*, *наплечник* замість *рюкзак*. Епоха зламу століть

і цифровізації утвердила у вжитку внутрішньо органічні для української мови іменники (*доповідник, розбудовник, соборник, діаспорець, спілчаченець, українськість, ведучість*), дієслова (*убезпечувати, удержавлювати, уможлиблювати*) тощо. Медіаресурси популяризують власні відповідники до іншомовних номінацій (Коць 2010). Сьогодні вже звичними є нові українські словотвірні одиниці: *вподобайка* (лайк) і реактивовані лексеми *покликання* (лінк). На заміну іншомовному слову *слайд* мовознавці пропонують давній відповідник *прозірка*, який пропонували до вжитку словники ще початку XX ст. (Караванський 2014). Рушієм цього процесу є загальнодоступні корпуси та словникові сайти (MOVA.info: лінгвістичний портал; Корпуси української мови; Російсько-українські словники). Відкритими для користувачів є наукові форуми, конференції, тексти, які засвідчують реактивацію природних для літературної мови потенційних одиниць для розвитку лексику. Завдяки технічним можливостям інтернету загальнодоступними є наукові тексти гуманітарного напрямку, автори яких вживають забуті одиниці українського лексику, напр.:

Студії над історичною прозою української еміграції з перспективи національної, колективної, індивідуальної пам'яті варто проводити не тільки в літературознавчому ракурсі, а й, сказати б метафорично, з обріїв культурознавства. Саме з такого *оковиду* можна побачити її ідеологічні, соціальні, культурологічні, ідейно-естетичні контури як важливого медіума колективної пам'яті, у координатному просторі *метого* – пам'яті як феномену культурологічного та історичного (Набитович 2022: 47); Однак літературні тексти не можна трактувати *рівнорядно* з «іншими медіями культурної пам'яті, з іншими символічними системами (історичні хроніки, історичне письменство, тексти юриспруденції, релігійні твори, мітологічні оповіді)», бо вже з XVIII ст. літературним текстам приписують відмітні риси, які відрізняють їх від історичних / історіографічних наративів (Набитович 2022: 54).

Лексеми *оковид* немає в ««Словнику української мови: в 11-ти томах»» (Білодід 1970–1980), але її зафіксовано в «Практичному словнику синонімів української мови» як синонім до слова *перспектива*, пор.: «перспектива: оковид (далека); плян (широка); панорама, картина (близька); майбутнє; віддаль [з віддалі літ]» (Караванський 2014: 310).

Законам словотворення української мови відповідає актуалізоване в доступних для широкого загалу наукових текстах стилістично нейтральне слово *рівнорядно*, пор. у працях із граматики О. Синявського: *рівнорядні слова, рівнорядно-складні речення* (Синявський 1931).

Другий бік цифровізації вже не такий оптимістичний для розвитку мови. Провідним чинником лексико-семантичних процесів українських медіаресурсів є неконтрольоване входження запозичень. Інтегруючись у світову спільноту, використовуючи надбання науки, освіти, економіки, політики, дослівно перекладаючи інформаційні, наукові, офіційно-ділові тексти, ми втрачаємо власний словотвірний потенціал. Переклади здійснюють, зазвичай, без участі мовознавців і відповідно – однією з основних проблем цифровізації є поширення неадаптованих до внутрішніх законів мови калькованих слів і висловів з англійської мови, передусім детермінологізованих номінацій із комп'ютерної сфери, які суспільство сприймає як данину моді. Вони витісняють з ужитку давно засвоєні відповідники, пор.: *стартап* – успішний проєкт, *гайд* – путівник, інструкція, напр.:

Є багато *стартапів*, які мають ідеї вирішення проблеми, до речі, і в Україні також, але виникає питання – хто це має фінансувати, прибирати в космосі? (Куншт 10.06.2023); Що, як, чому: *гайд* є найпопулярнішим підходом до психотерапії (Куншт 12.06.2023).

Одним із аргументів поширення кальок або комп'ютерних сленгізмів є неможливість передати їх одним словом (*хакнути* – *зламати комп'ютерну програму*), напр.: *Випробування Росією проти супутникової зброї, розв'язання нею ж війни проти України та спроба хакнути сателіти або заглушити їхній сигнал примусили американців по-новому подивитися на безпеку власних супутників* (Куншт 12.06.2023). Проте розширення семантики слова (у цьому випадку дієслова *зламати*), цілком природний для мови процес розвитку.

Для мереж інтернету характерне функціонування в одному реченні і калькованих слів, і відтворених латинською графікою одиниць, які суперечать не лише літературній нормі, а й тисячолітній традиції українського кириличного письма, напр.: *Лайфхаки в стилі smart від ТРК «Проспект» (Театральна риболовля, YouTube, 14.09.2022)*, пор. *лайфхак* – українське *порада*. Звичним вже стало вживання неприпустимих як і з теоретичних, так і з практичних міркувань латинськографічних поширених номінацій: *Налаштування постачальника Open Id Connekt для порталів (Open Id Connekt 14.11.2023)*, пор. дослівний переклад українською: *відкритий визначник зв'язку*. На думку дослідників-славістів, необґрунтоване вживання іншомовних одиниць знецінює мову (*Filling: Časopis pro filosofii a lingvistiku 14.11.2023*). Процес цифрової інтеграції може бути загрозою

зникнення деяких мов, пор. думку сербських учених: «Перед нами стоїть великий виклик — використати всі переваги, які надають сучасні технології, але зберегти національну ідентичність і не втратити малі мови» (Бумбаширевич 2023).

Калькування – це один із неконтрольованих процесів передавання нових спеціальних термінів у науці, напр.:

Слово «клік» (click) у терміні «клік-хімія» означає, що використання цих методів дозволяє поєднати молекулярні фрагменти так само легко, як застібнути («клацнути») дві частини пряжки. При цьому сама пряжка, незалежно від того, що до неї прикріплено, «працює» доти, доки дві її частини можуть дотягнутися одна до одної (Вовк 2022: 31); Гештальт-терапія. Вона передбачає, що вивчення всього досвіду є багатшим, ніж вивчення його окремих аспектів («ціле більше, ніж сума його частин») (Куншт 12.02.2023).

Як наслідок – на їх основі науковці продукують низку номінацій із калькованими компонентами: *клік-реакція*, *органоклік-реакція*, пор.:

Співробітники кафедри органічної хімії Львівського національного університету імені Івана Франка доктор хімічних наук Назарій Походило та професор Микола Обушак застосували синтетично важливу некаталітичну модифікацію *клік-реакції*, так звану *органоклік-реакцію* ароматичних азидів із трифто-рометилвмісними β-дикетонами, для синтезу 4-ароїл-1,2,3-триазолів з подальшим купрока-галітичним карбазолюванням фторофенільного фрагмента для створення нових органічних світлодіодів (OLEDs) (Вовк 2022: 41).

Важливо, користуючись достовірними цифровими інформаційними ресурсами, знаходити відповідники відразу, тоді легшим буде процес їх засвоєння. Наприклад компонент *клік* можна замінити відповідниками *швидкісний*, *з'єднувальний*; *гештальт* – *цілісний* з відповідним, усталеним у мові, передаванням атрибутивними словосполученнями. Як приклад, модель усталення нового терміна з сучасної психолінгвістики: ***Екзистенційна терапія***. Вона зосереджується на свободі волі, самовизначенні та пошуку сенсу. У ній клієнт звертається до внутрішнього конфлікту, викликаного самотністю, відчуттям безсенсовності життя та неминучості смерті (Куншт 18.03.2023). Зауважимо, що в українській терміносистемі інформатики, як і в інших лексичних підсистемах, усталено чіткі механізми адаптації. Семантичне словотворення передбачає: розширення/звуження, уточнення значень, переосмислення їх на метафоричній та метонімічній основі.

3. Семантико-прагматичні механізми впливу на мовну свідомість

В умовах цифровізації зростають ризики поширення не лише свідомої, а й несвідомої неправдивої інформації. Людину, як наголошують філософи, можна розглядати, у певному сенсі, як надскладний комп'ютер, який отримує певну інформацію на вході та здатен видавати якусь інформацію на виході (Castells 2009). Інформація здатна змінити людину, порівняймо думку В. Шаповала:

Людина не тільки видає нову інформацію, спираючись на те, що отримує ззовні, але й одержувана ззовні інформація сприяє цілком визначеним діям. Думки, слова та дії людини обумовлені не тільки її матеріальним існуванням, але й, значною мірою, тією інформацією, яку вона отримує із зовнішнього світу протягом усього свого життя від першого подиху до смерті. Очевидно, що інформація, її якість і кількість, що надходить ззовні, значною мірою формує спосіб дій, а то й долю людини (Шаповал 2023: 54).

Маніпуляції суспільною свідомістю породжують не лише непорозуміння учасників комунікації, викривлене сприйняття дійсності, а й змінюють словник літературної мови. Це явище не нове для української мови, хоч і детерміноване різними чинниками. Наприклад, майже впродовж XX ст. під тоталітарним впливом комуністичної ідеології український лексикон зазнавав системних негативних змін, що відобразилися в перебудові семантики багатьох слів і висловлень. Традиційні для українського мовомислення виразні позитивнооцінні слова і вислови *християнство*, *національний*, *духовний* у мові тогочасної періодики набували протилежної негативної оцінки, пор.:

Соціальні принципи *християнства* підносять боягузливість, презирство до самого себе, самоуниження, підкорення, смирення, словом – всі якості черні, але для пролетаріату, який не хоче, щоб з ним поводилися як з покидьками людства, для пролетаріату сміливість, самосвідомість почуття гордості й незалежності – важливіше хліба (Зоря, 03.04.1941, цит. за: Коць 2015: 40).

На інтерпретацію позамовного світу впливала зміна в пресі семантики негативнооцінних заперечних конструкцій на позитивнооцінні. Слова *безбожник*, *антицерковний*, *антиріздвяний* у періодиці функціонували з різною позитивною конотацією, напр.: *Районні організації безбожників діяльно готуються провести антиріздвяну кампанію* (Більшовицька правда,

29.12.1938, цит. за: Коць 2015: 40). Лексика з семою заперечення, яку передавали префікси **без-**, **анти-** тощо, сама по собі містила негативну оцінку, яка в контекстуальному оформленні набувала протилежної позитивної оцінки, що й закріплювалася в масовій свідомості суспільства, напр.: *Важливим завданням є також зміцнення існуючих осередків, а на підприємствах, в колгоспах, радгоспах, МТС, де немає таких осередків, треба організувати їх, пам'ятаючи, що осередок безбожників є вирішальною ланкою в антирелігійній роботі* (Більшовицька правда, 20.10.1938, цит. за: Коць 2015: 40-41). Джордж Орвелл на позначення мови тоталітарної держави увів термін «новомова», яка «створювалася не для розширення, а для звуження мислення, і, звівши вибір слів до мінімуму, цієї мети було опосередковано досягнуто» (Орвелл 2019: 282). Поняття *новомова* згодом поширилося в наукових дослідженнях польських, українських лінгвістів. Паралельно з терміном *новомова*, що відбиває чіткий дихотомічний поділ на «своє» і «чуже», «нове» і «старе», «прогресивне» і «відстале», функціонують номінації *мова тоталітарного суспільства*, *мова тоталітаризму* тощо (Гловінський 2001; Масенко 2017; Карпіловська 2009). Системність упливів на мову того часу уможливлювало пропагування вигідних для влади наративів унаслідок функціонування єдиного ідеологічного каналу впливу на свідомість – періодичних видань з жорсткою цензурою. Сьогодні, в умовах цифровізації суспільства, джерела і методи поширення неправдивої інформації можуть бути різними, але мета і наслідок ті самі – коригування сприйняття дійсності. Ці зміни, як засвідчує мовна практика початку ХХ ст., не лише негативні. Наприклад для стратегії утвердження власної державності однаково важливими є запровадження правових, економічних, політичних механізмів і їх позитивне сприйняття у суспільстві, що відбувається внаслідок актуалізації семантики слів, яка в ХХ ст. була заступлена іншими конотаціями. Показовим є розширення семантики слова *державна*. Перші три значення лексеми *державна*: 1. 'маєток, помістя, володіння', 2. 'міцність', 3. 'влада, керівництво' (Білодід 1971, 2: 248) поступаються тлумаченню «країна з апаратом політичної влади», що, завдяки частотному вживанню саме з цим значенням і швидкості поширення в ЗМК, закріпилося в масовій свідомості українців. На його основі утворено нові похідні одиниці: *державник* («політик, який працює на зміцнення держави, на утвердження її суверенітету» (Русанівський, Озерова, Шевченко 2011, 2: 738), *державницький* з позитивно

маркованою лексичною сполучуваністю *державницька компетентність, державницька щирість, державницька позиція* тощо, напр.:

Очевидно, не надто покладаючись на Авакову компетентність і *державницьку щирість*, президент кинув міністрові внутрішніх справ підмогу в особі грузинських варягів-поліціантів. Ті фахівці справді дали старт (лише старт!) реформам у міліції – переходу до формату цивілізованої поліції. А далі кавказькі реформатори повтікали, жажнувшись масштабів корупції в своєму міністерстві (Літературна Україна, 09.03.2017, цит. за: Коць 2017: 89-92).

Щодо дезінформації, маніпуляцій мовною свідомістю, сучасні дослідники вживають термін «інформаційні розлади». А. Скрабач зазначає, що автори доповіді «Європа назустріч дезінформації – розбудова системної стійкості в окремих країнах» Інституту Костюшка наголошують, що ця (досить складна номенклатура) запроваджується органами Європейського Союзу в рамках спроб протидії негативним інформаційним явищам: (інформаційний розлад застосовується до складної концептуальної мережі, яка охоплює такі популярні терміни, як фейкові новини, дезінформація або гібридні загрози [...]). Згідно з дослідженням Digital Poland Foundation, сферами, де дезінформація особливо поширена, є клімат і енергетика (52%), здоров'я (44%), політика (22%) і нові технології (17%) (Digital Poland Foundation 2022) (Skrabacz, Lewińska-Krzak 2022.). Користувачі соціальних мереж часто перебувають у колі однодумців і не виходять за межі власних зацікавлень. За словами творця теорії бульбашок-фільтрів Е. Парізера, це явище має три характерні особливості: 1) бульбашка індивідуальна для кожного користувача інтернету, і воно залишається в ньому самотнім; 2) бульбашка прозора, тому ми не помічаємо її існування; 3) інформаційна цензура відбувається без нашого відома, а функціонування у бульбашці нав'язується автоматичним алгоритмом (користувачі інтернету, як правило, не мають на це впливу) (Szpunar 2019). Такі «цифрові гетто», як зазначає Шпунар, є чудовим простором для поширення дезінформації, теорій змови та фейкових новин (Szpunar 2019). Такі середовища сприятливі для пригнічення особистості, поширення ідеології розбрату, інформаційної війни. Наприклад передумовою російсько-української війни була технологія зміни суспільної свідомості через безпідставне розпалювання міжнаціональної ворожнечі. У 2015 р. український мовознавець К. Глуховцева звернула увагу на системну мовну агресію в окупованому Росією Луганську як технологію ведення су-

часної інформаційної війни, яка спрямована на викривлення дійсності, на маніпулювання свідомістю людини, цілеспрямоване приниження її честі й гідності. Її поширення в тогочасному інформаційному просторі пов'язане з появою новотворів з виразною негативнооцінною конотацією (*укроп, кіборг, нацик, недораса*); поляризованою зміною позитивнооцінних лексем-символів на негативнооцінні (*вишиванки* як образлива вторинна назва українців) (Глуховцева 2015: 85). 2014 р. став точкою відліку в поширенні й використуванні в мережі інтернету зовнішньої мовної агресії, пов'язаної з початком гібридної війни з боку Росії, важливим елементом якої була війна інформаційна. Сьогодні в інформаційному просторі України системним є уведення виразно негативнооцінних псевдо суспільно-політичних номінацій (*київський режим, нацистський проєкт, денацифікація, нацистська Україна, ворожий Захід*), які є мовним інструментом створення хибних наративів про засади сучасної російсько-української війни у світовому масштабі.

Негативні процеси, пов'язані з важелями впливу цифровізації, зокрема поширення внутрішньої неправдивої, некомпетентної інформації, можуть призводити до деформації мовомислення у сприйнятті національних цінностей: культури, історії, традицій і навіть теорії та історії української мови. Як приклад розглянемо випадок із поширенням у соціальних мережах твердження, що зникнення числа двоїни в українській мові (*дві відрі, дві слові, три хаті*) пов'язане з процесами штучного зближення з російською мовою у 30-ті рр. ХХ ст. Такі необґрунтовані твердження можуть свідомо або несвідомо ставити під сумнів українськість мовно-культурної спадщини всього ХХ ст. В українському мовознавстві науково доведено, що граматична категорія числа двоїна, яка була успадкована ще з індоєвропейської прамови, витіснялася формами множини упродовж століть. Першими стали виходити з ужитку ще до появи перших пам'яток слов'янського письменства особові займенники в називному відмінку *вѣ, ва*, які заступилися формами множини *ми, ви*. А форми двоїни іменників, прикметників, неособових займенників та дієслів паралельно з формами множини активно вживалися в староукраїнській літературній мові до ХІХ ст. (Бевзенко, Грищенко, Лукінова, Німчук, Русанівський 1978). У цьому випадку протидією неправдивій інформації є звернення до праць істориків мови (Л. А. Булаховського, М. А. Жовтобрюха) та популяризація їх доведених фактів, зокрема аргументів, що занепадові форм двоїни сприяли

внутрішні процеси в мові, зокрема неповна відмінкова парадигма таких одиниць в давньоруський період. Отже, занепад категорії двоїни – це один з найважливіших процесів розвитку всієї граматичної системи української літературної мови. Завдяки зникненню однієї з числових категорій у мові сформувалося чітке протиставлення форм однини і множини, а також розвиткові в їх межах семантико-граматичної категорії збірності. Завдання мовознавців в умовах цифровізації – протидіяти неправдивій інформації, спростовувати її, науково доводити істину. Філософи справедливо зауважують, що ризики сучасних цифрових технологій досягли межі

перетворення задоволення духовних потреб на різновид масового виробництва, коли смаки опускаються нижче за найнижчий рівень, а піднесені, гідні речі замінюються інформаційними сурогатами, які за допомогою високих технологій вкидаються у багатомільйонні маси, деформуючи їх свідомість і направляючи її у вульгарне споживацьке русло (Шаповал 2023: 54).

Науково доведено, що одним із найдієвіших мовних засобів для привернення уваги, переконання аудиторії у важливості того чи іншого суб'єктивного судження є експресивно конотоване оцінне висловлення. Учені-славісти на позначення ословленої в такий спосіб інформації вживають поняття *постправада* (упереджена, вибіркова версія подій; опис ситуації, побудований емоційно, «забарвлено» таким чином, щоб викликати певний тип реакції в реципієнта). Як наголошує Ю. Бальцевич у сучасній комунікації, «індивідуальні, емоційно заряджені стосунки важливіші за факти» (Balcewicz 2019). Про це явище почали говорити в 1990-х рр., звинувачуючи традиційні ЗМК у недотриманні принципу журналістської об'єктивності на користь упередженого висвітлення подій. В умовах масштабної цифровізації це стало проблемою практично кожного мовника в мережі інтернету, а соціальні платформи виявилися плідною основою для такого роду діяльності. На таких сайтах, як Фейсбук (Мета) чи Інстаграм, основним важелем функціонування учасників є самопрезентація, іноді доведена до неприхованого самовихваляння, яке уможливорюють експресивні засоби. Дослідники наголошують, що у віртуальному світі такі соціальні обмеження, як страх перед критикою з боку друзів, родини, суспільства, не працюють. Крім того, чесність і правда самі по собі більше не є цінностями. Буває, що люди, які неприховано обманюють, досягають успіху в житті [...] Правдива інформація уже не обов'язковий складник в інформаційному суспільстві (Balcewicz 2019).

Емоційний складник стає невід'ємним елементом нових жанрових різновидів ЗМК: блогів, твітер-репортажів, подкастів. В. Шевченко зазначає, що на тлі традиційних жанрів їх вирізняє

можливість журналіста звертатися безпосередньо до свого читача, висловлювати думку без цензури і тиску власників медіа. Із цим пов'язана суб'єктивність оцінки подій, розмовні конструкції, незбалансованість думок, неякісні фото, а також порушення більшості журналістських принципів (Шевченко 2020: 14).

Їм притаманне використання засобів зближення (повторення запитань, спонукань, викликів, висока частота часток і вставних слів), неформальність і безпосередність. Широку соціальну аудиторію приваблює діалогізація з чіткою тенденцією до орозмовлення: емоційної спонтанності, яка посилюється інтонацією, вигуками, емоційно-експресивною лексикою, експресивним порядком слів. Ефект вияву виразної емоційної оцінки створюють поєднання у висловленні 1) раціонально-оцінної лексики з прислівниками міри і ступеня (*жахливо, страшно, здорово, добре / погано*); 2) раціонально-оцінних слів із плеоназмами *так, такий*, які додають висловленню інтонаційного компонента (*так неможливо, так корисно, так вигідно, такий неймовірний, такий впевнений, такий вдалий, такий розумний*); уживання 1) суб'єктивно-модальних синтаксичних конструкцій (*кому це треба!; з якого це дива!; це чиясь забаганка!*); 2) сленгізмів з оцінною конотацією (*класний фільм, крутий виступ*), напр.: ***Крутий виступ*** Олексія Крутих на турнірі в Іспанії (Укрінформ, 20.02.2023). Унаслідок частотності вживання та за умов усталеної лексичної сполучуваності деякі розмовні одиниці набувають ознак мовних стереотипів (*просувати закони, проковтнути анексію, зажерливий імперіалізм, продажні тушки*). Емоційний складник у сучасних публіцистичних текстах може переважати основне їх призначення – нейтральну інформативність.

4. Ризики стильового поліморфізму

Тенденція експресивізації в умовах цифровізації стає провідною в процесах міжстильової взаємодії, змінюючи критерії усталеної функціонально-стильової диференціації літературної мови. Емоційні висловлення стають інструментом аналізу в наукових доповідях, статтях, які репрезентують власне науковий різновид наукового стилю. Усі сучасні наукові видання мають електронні версії, які удоступнюють матеріал для широкої ауди-

торії. У сфері гуманітарних наук вчені часто вживають розмовні слова, або слова, вжиті в переносному значенні з розмовною конотацією, сфера функціонування яких завжди обмежувалася переважно публіцистичним стилем: *шпетити*, *прослизати*, *приправляти*, *докотитись*, *діставати*, *вичищений* та ін., напр.:

У цьому творі, який можна вважати точкою відліку її письменницької кар'єри, авторка порушує питання жіночої долі і щедро *приправляє* його прискількимими фізіологічними подробицями (Романова 2022: 45); У результаті цивілізаційні кордони України ставали все беззахиснішими, через них легко *прослизали* наративи і образи російської пропаганди, зазвичай транскрибовані у вигляді культурних продуктів (Тримбач 2022: 62); Саме за це і *шпетив* Сталін Довженка (Тримбач 2022: 60).

Поширеним явищем є функціонування скорочених розмовних варіантів з виразною стилістичною конотацією переважно в науково-популярних виданнях (*Нобелівка* – замість *Нобелівська премія*, *соціалка* – замість *соціальна допомога*), напр.: *За що дали Нобелівку з фізики в 2022 році* (Куншт 23.07. 2023).

Мовну експресію наукових текстів посилюють авторські неологізми, пор.: *1974-й, коли остаточно випрозорюються наміри колоніальної партноменклатури імені Щербицького-Маланчука* (Тримбач 2022: 60). На основі публіцистичних висловлювань, експресивних неологізмів автор статей, доповідей пропонують нові експресивно конотовані поняття, порівняймо:

Анні Ерно явно вірить у визвольну силу письма. Її роботи безкомпромісні й написані простою, *вичищеною мовою* (Романова 2022: 44); Не випадковим є не раз деклароване, зокрема і в сьогоdnішній російській пропаганді, зверхне ставлення до України як *держави* вочевидь «жіночої», «*бабистої*» — російський імперіалізм, такий фалократичний, виструнчений по вертикалі: державній, ідеологічній, культурній (Тримбач 2022: 65).

Ця тенденція загрозлива не лише для руйнування засад наукового стилю як функціонального різновиду літературної мови, а й терміносистеми загалом, однією з диференційних ознак якої є стильова нейтральність.

Функціональною особливістю української мови в мережі інтернету є успадковані з радянських часів ідеологеми (кальки ідеологічних наративів із російської мови), сфера вживання яких донедавна обмежувалася переважно публіцистичним та художнім стилями. Це також один із засобів привернення уваги та зацікавлення аудиторії, зокрема для аналізу

історії України та проведення часових паралелей. Автори гуманітарних досліджень змінюють визначальну саме для наукових текстів раціональну оцінність на іронійно-експресивну і виразно публіцистичну (*совєтський народ, нерушимое єдинство, бразди правленія*), напр.:

Фільми, які прокламували «*нерушимое єдинство*» *совєтського народу*, а власне нації, де меншинам дозволено мати своє забарвлення і навіть голос (як то було, скажімо, з грузинськими фільмами, озвучуваними з відчутним грузинським акцентом) (Тримбач 2022: 63). У 1930 р. ВУФКУ було ліквідовано, «*бразди правленія*» кінематографом переведено до Москви (Тримбач 2022: 61).

Низку ідеологем минулого поповнюють публіцистичні неологізми сучасності (*руський мір, рассея*), пов'язані з психологічним сприйняттям трагічної для українців російсько-української війни, напр.:

А ідеологія «русского міра» кваліфікується як «російська неоколоніальна доктрина, в основі якої покладені шовіністичні, нацистські, расистські, ксенофобські, релігійні ідеї, образи і цілі, знищення України, геноцид Українського народу, невизнання суверенітету України та інших країн...» (Тримбач 2022: 59).

Явищем стильового поліморфізму наукових текстів є вживання публіцистичних метафор (передусім як психолінгвістичного засобу привернення уваги широкої аудиторії до змін культурно-історичного життя, ціннісних ідеалів, політичного життя), основна функція яких – актуалізація зрозумілих для широкої аудиторії ознак обраного предмета і формування ідеологічно зумовленого уявлення про нього. Метафора – це також засіб мовної економії. Наприклад, уводячи в науковий текст публіцистичну метафору, автор свідомо відходить від основної номінативної функції наукової (образно стертої) метафори і експресивно виразно та стисло окреслює основний зміст, пор.: *Наступний цикл починається в середині 1980-х, коли українське суспільство почало прокидатися після сильних снадійних ін'єкцій* (Тримбач 2022: 61).

Елементом соціального зближення з аудиторією є вживання у наукових текстах виразно експресивних сленгізмів, які посилюють у тексті метафоричну експресію і по суті змінюють стилістику наукового тексту на публіцистичну, напр.: *Нині подібні фільми, зроблені «за межею фолу» і здорового глузду, змиті самою історією* (Тримбач 2022: 64). Завдяки потужному впливові ЗМІ така тенденція набуває загальнолітературного характеру. Проте стильова дифузія не лише руйнує стильові норми, а й су-

перечить сприйняттю текстів власне наукового або науково-академічного різновиду наукового стилю, основою якого є академічність викладу, особлива інформативна спрямованість, яка не виражає суб'єктивних (часто соціально зумовлених) складників наукової творчості.

5. Мова в інтерактивному середовищі

Масштаби і механізми поширення інформації уможливлюють сучасні інтерактивні технології. Мовні засоби в умовах цифровізації уже не єдині інструменти передавання думок, знань, переконань, особливо в нових жанрових різновидах; інтерактивному відеомості, відеонарисі, інтерактивній відеокolonці, потоковому відео. Наслідком цифрових технологій є жанр інфографіки – короткого за формою змістовно насиченого повідомлення, що завдяки зображувально-графічним технологіям посилює сприймання й засвоєння інформації. Переваги інфографіки полягають у візуальності, естетичній привабливості, взаємодії різних модусів представлення і поширення інформації (мультимодальності) через різноманітні медіаканали: пресу, інтернет, телебачення.

Інфографіка як художньо оформлене і змістовно наповнене повідомлення сформувалася завдяки поєднанню фотографії, інформаційних технологій, знакової системи і текстового змісту (Мірошніченко 2017). Її компоненти допомагають читачеві одночасно сприймати ціле повідомлення і зіставляти його частини. Естетично привабливі візуальні складники полегшують сприймання цифрової, змістової інформації, збуджують асоціативне мислення. Текст у таких повідомленнях відповідає принципам жорсткої мовної економії. Він мінімальний за обсягом і максимально інформативний. Серед мінусів такого жанру – збіднення лексичного запасу, спрощення граматичної будови мови.

Реалізацію мовної компресії в інтерактивних жанрах уможливлює вживання складних назв понять і явищ суспільно-політичного, економічного, культурного життя суспільства (*нардеп, безвіз, фінустанова, турфінрма, Євростат, кіноіндустрія*), аббревіатур (*ВВП < внутрішній валовий продукт, ОСБББ < об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, МФК < міжнародна фінансова корпорація*); називних речень (*Індикатори успіху; Зарплати українців; Світ казки; Основні зміни у правописі*).

Функцію зацікавлення, спонукання, впливу на мовну свідомість виконують позитивно- й негативнооцінні слова та вислови (*успішні люди, мовна дискримінація, професійне зростання, шкідливі продукти*), питальні (*Як заварювати чай?; Скільки цукру в продуктах?; Як зупинити кров з носа?*), неозначено-особові (*Щоденно читають; Постійно вчаться; Приховують інформацію*) речення. Такі мовні засоби є дієвим елементом переконання аудиторії в істинності змісту, що перевірити в сучасних умовах надзвичайно складно.

Стискання тексту на графічному рівні відбувається за рахунок сучасних зображувально-графічних технологій і використання загальноприйнятих умовних буквених скорочень та позначень із різних галузей знань та сфер людської діяльності (*113, 8 млн грн., 9170 мм, 15-20 %, вул. Хрещатик*), оказіональних скорочень (*вл. потреби < власні потреби, н/д < немає даних*), специфічного застосування розділових знаків, різних видів шрифту, символів.

Адресат інфографіки не лише сприймає, запам'ятовує, аналізує інформацію, а й домислює її залежно від своєї мовної компетенції, асоціацій, пов'язаних із життєвим досвідом, знаннями, загальнолюдськими і національними цінностями, культурним оточенням, логікою тощо. Це може породжувати неоднозначність розуміння коротких текстових повідомлень. Проте, на думку дослідників:

Сучасна людина, хоче вона того чи ні, залежна від комп'ютерів, які кардинально і безповоротно змінюють не лише економіку, а й усе життя людини. У неї є можливість вибрати або навчитися використовувати нові технології, або ігнорувати їх і таким чином гальмувати власний розвиток (Sommer, Michno 2015).

6. Висновки

Українська літературна мова, як і інші мови світу в середовищі цифрових технологій, засвідчує тенденції адаптації до нових вимог сучасного інформаційного простору. Це, з одного боку – розширює межі її функціонування, сприяє інтелектуалізації соціуму, утворює мовну свідомість суспільства; а з іншого – створює ризики масштабної глобалізації, зниження ваги самоідентифікації, зміни лексико-семантичного потенціалу, граматичної будови, функціонально-стильової диференціації, зумовлені не лише об'єктивними чинниками позамовного світу, а й штучними

маніпуляціями. Сучасні медіа є визначальною сферою у виборі вектора розвитку мови – в протистоянні і водночас взаєморегуляції самобутнього українського лексикону і слів іншомовного походження, у застосуванні граматичних законів адаптації англізмів або поширенні власне українських відповідників. Удоступнення для широкої аудиторії знань із різних сфер суспільного життя, авторитетних наукових джерел сприяє швидкій популяризації забутих і засвоєнні нових слів у літературній мові. Процеси демократизації українського простору уможливають вибір мовцями не лише ціннісних орієнтирів, а й засобів їх вербалізації.

Діахронний екскурс показав, що механізми впливу на суспільну свідомість у ЗМІ не змінилися, а лише поглибилися, зокрема в маніпуляціях щодо зміни семантики слів, їх прагматичного потенціалу, що зумовлено з одного боку – ідеологічними чинниками, інформаційною війною, а з другого – екзистенційною необхідністю захищати власну державність, протидіяти пропаганді, утверджувати власну незалежність і суверенітет.

Спільною проблемою лінгвістів світу є ризики стильового поліморфізму, основним механізмом створення якого є надмірна експресивізація текстів різних функціональних різновидів мови. Українську літературну мову на тлі загальнослов'янського контексту вирізняє поглиблене війною емоційно-психологічне сприйняття дійсності, дія якого прямо пов'язана з екстралінгвальними чинниками, зокрема суспільно-політичною ситуацією в країні.

Завдання українських мовознавців серед викликів епохи – реагувати на поширення неправдивої інформації, зокрема в соцмережах, яка пов'язана з проблемами історії мови, мовної норми, що є свідомим або несвідомим механізмом спотворення мовної свідомості суспільства. Інтегруючись у світову спільноту українцям треба не лише утверджувати національну мовно-культурну спадщину в цифровому середовищі, а й збагачуватись досвідом славістів у розв'язанні нагальних завдань динаміки літературної мови.

Література

- Бевзенко С.П., Грищенко А.П., Лукінова Т.Б., Німчук В.В., Русанівський В.М., 1978, *Історія української мови. Морфологія*, Київ: Наукова думка.
- Білодід І.К. (ред.), 1970–1980, *Словник української мови: в 11 т.*, Київ: Наукова думка.

- Вовк М.В., 2022, Клік-хімія та біоортогональні реакції: прорив в епоху функціональності в хімії. Нобелівська премія з хімії 2022 року, „Вісник НАН України”, nr 12, с. 30–43, <https://doi.org/10.15407/visn2022.12.030> (дата звернення: 13.11.2023).
- Глуховцева І.Я., 2015, *Динаміка української фразеології кінця XX – початку XXI століття: тенденції розвитку*, Старобільськ: Луганський національний ун-т ім. Т. Шевченка.
- Гловінський М., 2001, *Новомова. – 12 польських есеїв*, упоряд. О. Гнатюк, Київ: Критика, с. 158–182.
- Караванський С., 2014, *Практичний словник синонімів української мови*. 5-те вид., опрацьоване і доповню, Львів: Бак.
- Карпіловська Є., 2009, Образ держави у мові відкритого суспільства: новомова чи мова нового мислення. – *Мови та культури у новій Європі: контакти і самотність*. Зб. наук. доп. на Міжнародних наукових читаннях, присвячених 70-річчю від дня народження чл.кор. НАН України, проф. Н.Ф. Клименко, Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, с. 127–138.
- Коць Т., 2015, О.О. Потебня про оцінність слова: проекція на мовну реальність, „Культура слова”, nr 83, с. 39–43.
- Коць Т.А., 2018, *Українське слово в пресі кінця XIX – початку XXI ст.: динаміка літературної норми*, Київ: Видавничий дім Д. Бураго.
- Коць, Т.А., 2017, Оцінність правових номінацій у мові української періодики, „Одеський лінгвістичний вісник”, с. 89–92.
- Кримський А.Ю., Єфремов С.О. (гол. ред.), (1924–1933), *Російсько-український словник: у 4 т.*, Київ: Червоний шлях.
- Кушит: *Українське науково-популярне медіа*, <https://kunsht.com.ua> (дата звернення 12.06.2023).
- Масенко Л., 2017, *Мова радянського тоталітаризму*, Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо».
- Мірошніченко І.Г., 2017, Жанр інфографіки у мас-медійному дискурсі як стислий мультимодальний текст, „Лінгвістика. Лінгвокультурологія”, nr 11, с. 70–80, <http://philosobr.pnpu.edu.ua/article/view/271527/267483> (дата звернення: 13.11.2023).
- Набитович І., 2022, Пам'ять, історична проза та формування національної ідентичності, „Слово і час”, nr 4, с. 44–56.
- Орвелл Д., 2019, *1984 : роман*, пер. с англ. В. Шовкун, Київ: Видавництво Жупанського.
- Романова О.В., 2022, Анні Ерно як феномен Нобелівської премії з літератури Нобелівська премія з літератури 2022 року, „Вісник НАН України”, nr 12, с. 44–46, <https://doi.org/10.15407/visn2022.12.044>.

- Русанівський В.М., Озерова Н.Г., Шевченко Л.Л., 2010–2022, *Словник української мови: в 20 т.*, Київ: Наукова думка.
- Синявський О., 1931, *Норми української літературної мови*, Харків; Київ: Державне видавництво „Література й мистецтво”.
- Театральна риболовля.* – ТРК «Проспект», YouTube (дата звернення 14.09.2022).
- Тримбач С.В., 2022, Культурно-колоніальна спадщина Росії в українському кінематографі: проблеми подолання. Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 19 жовтня 2022 року, „Вісник НАН України”, nr 12, с. 58–67, <https://doi.org/10.15407/vishn2022.12.058>.
- Шаповал В., 2023, Людина у цифровому суспільстві: триумф і трагедія, „Філософські обрії”, вип. 46, с. 50–59.
- Шевченко В., 2020, *Мультимедійні історії [інтерактивний навч. посібник]*, Київ: Інститут журналістики, <http://labs.journ.knu.ua/mtmd/7937/shevchenko-v-e-multymedijni-istoriijiinteraktyvnyj-navchalnyj-posibnyk/> (дата звернення 12.10.2023).
- Balcewicz J., 2019, Społeczeństwo informacyjne w czasach cyfrowej rewolucji – o zjawisku bańki informacyjnej i jego następstwach. – *Zjawisko dezinformacji w dobie rewolucji cyfrowej: państwo, społeczeństwo, polityka, biznes*, red. M. Wrzosek, Warszawa, <https://cyberpolicy.nask.pl/spoleczenstwo-informacyjne-w-czasach-cyfrowej-rewolucji-o-zjawisku-banki-informacyjnej-i-jego-nastepstwach> (dostęp: 22.11.2023).
- Betlej A., 2011, Cyfrowe społeczeństwo, czyli o science fiction w realu, „*Transformacje*”, nr 1–2 (68–69), s. 206–211, https://www.researchgate.net/publication/350157304_Cyfrowe_spoleczenstwo_czyli_o_science_fiction_w_realu (дата звернення: 12.11.2023).
- Białobłocki T., Moroz J., Zacher L. W., Nowina-Konopka M., (red.), 2006, *Społeczeństwo informacyjne. Istota, rozwój, wyzwania*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Castells M., 2009, *Communication power*, Oxford: Oxford University Press.
- Filling: *Časopis pro filosofii a lingvistiku*, <https://home.zcu.cz/~jalang/filling/issues/0001/c-digiMed.html> (дата звернення: 14.11.2023).
- Krztoń W., 2015, XXI wiek – wiekiem społeczeństwa informacyjnego, „*Modern Management Review*”, nr 20(3), s. 101–112.
- Open Id Connekt dla normalie*, <https://learn.microsoft.com/uk-ua/power-apps/maker/portals/configure/configure-openid-provider> (дата звернення: 5.10.2023).
- Skrabacz A., Lewińska-Krzak M., 2022, Wpływ rewolucji cyfrowej na rozwój społeczeństwa informacyjnego, „*Roczniki nauk społecznych*”, 14 (50), nr 1, s. 12–21, <https://doi.org/10.18290/rns22501.12 C/> (дата звернення: 5.10. 2023).

- Sommer H., Sommer H., Michno J., 2015, Szanse i zagrożenia społeczeństwa informacyjnego – wybrane aspekty, „*Kultura – Przemiany – Edukacja*”, t. 3, s. 80–101, <https://doi.org/10.15584/kpe.2015.3.5> (дата звернення: 5.10.2023).
- Szpunar P., Hagemeyer J., 2019, Globalisation and the Polish economy: macro and micro growth effects, “*BIS Papers*”, nr 100, s. 273–289, https://www.bis.org/search/index.htm?globalset_q=Globalisation+and+the+Polish+economy%3A+macro+and+micro+growth+effects%2C (дата звернення: 5.10. 2023).

*The language of Ukrainian digital media resources
in literary-normative and functional-stylistic dimensions*

The article traces the trends of the Ukrainian language in two aspects: literary-normative and functional-stylistic, based on the material of modern digital media resources. The relevance of the study is determined by the need for a new linguistic analysis of the systemic impact of information technologies on the dictionary, grammatical structure, and stylistic differentiation of the literary language. The use of receptive-stylistic methods (functional-stylistic, structural, semantic-axiological, semantic-differential, linguistic-cultural) made it possible to establish positive changes and negative tendencies of the language.

It has been established that the mechanisms of the digital space contribute to natural language processes: the return to use of Ukrainian means, the activation of potential opportunities for word formation, the restoration of the semantics of value nominations lost under the influence of external factors. Threats of the digital era are associated with the spread of conscious and unconscious subjective, false information, which causes artificial lexical regulations of the semantics of words, the formation of artificial units for the purpose of information warfare; with uncontrolled functioning of foreign words not adapted to the laws of language; violation of the traditional Cyrillic script; the influence of interactive means on stimulating speech compression; with stylistic diffusion, which destroys the foundations of functional differentiation of the literary language.

Keywords: *digital technologies, literary language, style, style norm, lexical-semantic processes, expressiveness, dialogicity*